

tradycii chy spadkoiemnist? // Aktualni problemy dukhovnosti: Zbirnyk naukovykh materialiv. – Kyiv; Kryvyi Rih, 1997. – Vyp. 2. – S. 150

16. Frankl V. Chelovek v poyskakh smysla. – M., 1990. – S. 98

17. Shynkaruk V. I. Poniattia kultury: filosofski aspekty // Fenomen ukrainskoi kultury: Metodolohichni zasady osmyslennia. – K., 1996. – S. 32

18. Shynkaruk V. I. Poniattia kultury: filosofski aspekty // Fenomen ukrainskoi kultury: Metodolohichni zasady osmyslennia. – K., 1996. – S. 40

19. Shynkaruk V. I. Poniattia kultury: filosofski aspekty // Fenomen ukrainskoi kultury: Metodolohichni zasady osmyslennia. – K., 1996. – S. 41

Надійшла 15.11.2018.

Бібліографічний опис для цитування:

Ємець Н.А., Мельник О.Є. Співвідношення духовності й життєвої компетентності особистості: сучасні цивілізаційні виклики / Н.А. Ємець, О. Є. Мельник // *Sophia Prima: діалог вічного повернення* – 2019. – № 1. – С. 81-89.

УДК 14:316:37

М. І. Захаріна,
викладач

**КОНЦЕПТ «ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ»
У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВЧЕННІ
В.В. ЗЕНЬКОВСЬКОГО**

У статті представлено дослідження концепту «цілісної особистості» в християнській антропології вітчизняного філософа-богослова та психолога В.В. Зеньковського. Розглядаються різні аспекти духовності людини які базуються на системі таких понять як цілісність, Образ Божий та свобода людини. Okремо представлено аналіз процесу побудови християнської моделі цілісної людини в творчості В. В. Зеньковського.

Ключові слова: цілісність, духовність, особистість, християнська антропологія.

Захарина М.А. Концепт «целостной личности» в философском учении В.В. Зеньковского.

В статье исследуется концепт «целостной личности» в христианской антропологии отечественного философа-богослова и психолога В.В. Зеньковского. Рассматриваются различные аспекты духовности человека, которые базируются на системе таких понятий как целостность, Образ Божий и свобода человека. Отдельно представлено аналіз процесса построения христианской модели целостного человека в творчестве В. В. Зеньковского.

Ключевые слова: целостность, духовность, личность, христианская антропология.

M. I. Zakharina. The concept of “integral personality” in Zenkovsky’s philosophical doctrine.

The paper examines the concept of «whole person» in Christian anthropology of philosopher, theologian, psychologist V. V. Zenkivskyi.

In his writings Zenkivskyi proved the impossibility of formation the personality without mastering the knowledge of Christian anthropology, considering the development of human's spiritual and value sight as necessary basis of its integrity.

The key words: integrity, spirituality, personality, christian anthropology.

Актуальність теми дослідження. Протягом багатьох віків у філософії не припиняються спроби створити цілісне вчення про людину. Кожен з філософів намагається розглянути людину з позиції її відношення до світу, до себе, до свободи, тому виникає світоглядне питання цілісності особистості, які її характерні риси, її структура та життєві установки у мінливому світі, а самовдосконалення людини. Як відомо, Україна останні роки переживає гостру кризу. І це стосується не тільки соціально-економічних питань, проблем державотворення, а і сфери духовного характеру. В Україні триває військове протистояння, внаслідок якого гинуть люди, знищується виробничий потенціал, і всі інші питання відсунуті на інший план. Українська держава бореться за свій ідеал етнодержавної незалежності. Незалежності від інших культур та нав'язаного менталітету. Все більше молоді починає усвідомлювати значення слів: нація, національність, Батьківщина, свобода, незалежність. Ці національні цінності завжди були притаманні Україні, яка завжди була християнською державою, а отже державою наповненою ідеалами духовності. Ці ідеали розвивали і підтримували культурно-освітні діячі, якими багата українська земля. Вітчизняні педагоги і філософи підтримували і розвивали ідеї свободи, творчості, самовиховання, розвитку духовних якостей особистості, які можна розглядати як само ідентифікуючи цінності українського народу.

Постановка проблеми. Кризові явища в духовній сфері людства які пов'язані зі стрімким розвитком глобалізаційних процесів можна розцінювати як кризу духовності кожної людини. Сучасний соціум певним чином обмежує природне розмаїття життя та залишає все менше часу для духовного розвитку та самовдосконалення. У складнощах розвитку сучасного суспільства важливе місце посідає аналіз проблеми, її суті і значення, яка має не лише світоглядний, а й соціальний характер. Людина, яка з часів Модерну розумілась як творець, а водночас господар природи, на сьогодні створила передумови для знищення себе як представника особливого біологічного виду. Загалом проблема збереження духовної цілісності людини, що постала предметом релігійно-богословських та наукових міркувань в різні історичні часи, набуває особливої актуальності у сучасній вітчизняній гуманітаристиці. Один із видатних філософів, богословів, психологів, який звертається до аналізу проблематики людської особистості в площині християнської антропології є В. В. Зеньковський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт «цілісної особистості» розглядали і вітчизняні і зарубіжні науковці, і ставили на перший план такі якості, як особистісна відповідальність за все, що відбувається, а також індивідуальна свобода і самість особистості, високий рівень соціальної активності, професійна компетентність, екологічна орієнтованість і гармонійність загального розвитку (В. Барулин, С. Гур'янов, І. Кон, М. Бубер, А. Камю, Е. Муньє, Ж.-П. Сартра, П. Тейяра де Шарден, А. Швейцер, Е. Фромм, К. -Г. Юнг, К. Ясперс та багато інших). Проте найбільше опрацювання ці аспекти отримали в працях таких російських космістів як Н.А. Бердяєв, В.С. Соловйов, Н.Ф. Федоров та українських філософів В. Вернадського, В. Зеньковського, Г. Сковороди, П. Юркевича, а також в робо-

тах таких зарубіжних соціальних філософів як А.Дж. Баам (США) й Г.К. Гюнцль (Австрія).

Проблемою християнської цілісності протягом XIX-XX ст. займалися такі дослідники світового рівня як М. Бердяєв, П. Флоренський, В. Лоський, С. Франк. Серед наших сучасників зазначену тему розробляли І. Бондаревич, О. Гусейнова, В. Курашова, Л. Теліженко, наприклад, А. Спиркин у своєму підручнику «Філософія» стверджує: «Хоча розуміння дійсної сутності людини часто вже проглядалося в різних теоріях, більш-менш адекватно формулювалося тими чи іншими філософами (наприклад, Г. Гегелем), але цілісного вчення про людину ще не було. Цей процес схожий на стан вулкана, готового до виверження, але ще сповільнює, ще чекає останніх, вирішальних поштовхів внутрішньої енергії» [8].

Деякі філософи вважають, що сучасна філософська ситуація характеризується глибокою антропологічним кризою і тому самі базові поняття на яких будувалися дані теорії виявляються неспроможними надати розгорнуті відповіді – це концепти «сутності людини», «людини – суб'єкта» і «цілісності людини». Деякі сучасні філософи взагалі сумніваються у самій можливості створення цілісної моделі людини, яка буде спроможна об'єднати основні філософські та наукові досягнення. Гуревич П.С. у своїй науковій праці «Проблема цілісності людини» визначає, що цілісна людина – це не питання про комплексне вивчення людини. Це проблема його існування, буття, призначення у світі. Бути цілісним означає знайти повноту існування, розкрити людський потенціал, тому цілісність не задана людині як така, вона має знаходити її самостійно, протягом життя.

У сучасній науці людина розглядається з чотирьох різноманітних вимірів: біологічному, психічному, соціальному і космічному. Біологічне виражаєть-

ся в анатомофізіологічних, генетичних явищах, а також у нервово-мозкових, електрохімічних та деяких інших процесах людського організму. Під психічним розуміється внутрішній душевний світ людини, його свідомі та несвідомі реакції, воля, переживання, пам'ять, характер, темперамент тощо, але жоден із запропонованих складових окремо не розкриває феномен людини в її цілісності.

Отже, цілісність, згідно вчення В.В. Зеньковського, це, перш за все, гармонійне, узгоджене та взаємодоповнююче існування безмірної кількості явищ або якостей, що в сукупності своїй формують єдине начало.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Під час активного розвитку таких людинознавчих дисциплін як психології, культурології, етнографії, соціології, з одного боку, а з іншого поява ситуації постмодерну та гасла «смерті суб'єкта», дуже складно створити єдину цілісну модель існування людини, тому завданням філософії залишається повернення до розуміння цілісності людини та допомога знайти їй своє місце в світі нескінчених змін.

Постановка завдання. Метою зазначеної публікації є аналіз концепту «цілісної особистості» в християнській антропології вітчизняного філософа-богослова В.В. Зеньковського та дослідження мозаїки різних аспектів духовності людини.

Виклад основного матеріалу. Філософія цілісної людини не може бути проаналізована виключно у межах однієї парадигми, тому необхідно стає обов'язковою комунікація різних парадигмальних підходів у філософському розумінні людини, у тісному зв'язку між якими і відкривається більш повне розуміння, ніж частина дослідження, яку пропонує кожна із них окремо. Василій Зеньковський був відомим в різних областях гуманітарного знання, але найбільшу популярність отримали такі області його діяльності як

християнська філософія, педагогіка та історія філософії. Поступово, розглядаючи «метафізику людини», він звертається до питань «первородного гріха», «хреста людини», її особистої свободи та цілісності особистості. На початку ХХ ст. він напише: «Ніколи ще в історії європейської культури так не оголювалася внутрішня невлаштованість людини, його невміння опанувати таємницею духовної рівноваги, як у нашу епоху» [7, с. 201].

Тема «цілісності особистості» займає у творчості Зеньківського визначне місце, і це цілком закономірно, адже людина, як носій певного світогляду, як певна єдність світів матеріального і духовного є цілісною істотою. З іншого боку, співіснування в одній особі піднесеного та низинного, пристрасності і слабкості, знання і нерозуміння, пасивності та жаги до дії, відваги та боягузтва «роздвоює» особистість. Увесь сенс так званої «духовного життя», – писав філософ, – полягає якраз у тому, що людина звільняється від усього звичного, завченого, знаходить внутрішню цілісність, стає «самою собою» [7, с. 210].

Отже, цілісність – це, перш за все, гармонійне, узгоджене та взаємодоповнююче існування безмірної кількості явищ, чи якостей, що в сукупності своїй становлять єдине. І, як стверджують вчені, одним з фундаментальних відкриттів науки як форми суспільної свідомості є явище цілісності (синергії, інтегративності, системності), коли у системи (цілісності) з'являються властивості та внутрішні закономірності, які можуть бути непритаманними окремо взятим компонентам

Відома стаття В. Зеньковського «Принцип індивідуальності в психології та педагогіці» була першою спробою осмислити проблему особистості на основі християнської антропології. Антропологія Зеньковського постає як варіант християнського вчення про людину. Людина, на думку філософа, пред-

ставляє собою цілісне духовне, душевне та тілесне створіння: «Людина в метафізичному висвітленні являє з найбільшою силою дію первородного гріха. Та цілісність життя, яка поєднує в живе єдність тіло, душу і дух, порушується, але не руйнується смертю. Воскресіння людей у Царстві Божому відновлює втрачену при смерті живу цілісність життя» [1]. У центрі наукових досліджень (особливо в ранній період творчості) В. Зеньковського була проблема природи та своєрідності людської психіки, проблема душі, в інтерпретації якої він стояв на теологічних позиціях, обстоюючи безсмертність душі, створеної Богом. У свою чергу, розглядаючи тему виховання, Зеньковський багато уваги приділяв саме дітям. Він вважав, що саме особистість дитини є цілісною і ієрархічною. У них домінуючим та пріоритетним над емпіричним є духовне начало, яке закладене божественною сутністю. При цьому духовне визначає неповторність особистості і є запорукою її цілісності.

У своїх працях В. Зеньковський доводив неможливість становлення особистості без засвоєння нею знань християнської антропології, вважаючи розвиток духовно-ціннісної сторони людини необхідною основою її цілісності, як домірності світу природному і соціальному. З цього приводу він писав: «Основним процесом у житті людини треба визнати не його фізичні і психічні сторони, а духовну, яка несе запоруку цілісності... Духовний процес тримає в собі ключ до розуміння всього, що відбувається з людиною» [2, с. 67]. Методологічною основою його філософської концепції стає ідея тварності світу, особистості людини як образу і подоби Божої, Церкви як соборної єдності вільних духовних особистостей, первородного гріха і Воскресіння. Він сприймає людину в єдності різних аспектів її життєдіяльності: «всі сторони, всі аспекти її істоти, будучи «неоднорідними» і ієрар-

хічно не рівноцінними, пов'язані в живе, воістину органічне ціле. Якщо людина не є тіло + душа + дух, якщо вона є жива єдність всіх його сил і живе єдиним життям, то це значить, що вона завжди й у всьому і тілесна, і духовна» [4, с. 211].

Однією із характеристик цілісності, гармонійності особистості є її моральна детермінанта. Безумовно, соціальне середовище впливає на формування і світогляду, і образу життя, і спосіб поведінки людини, але не в меншій мірі особистісні орієнтації обумовлені її внутрішнім, духовним світом. У цьому плані людина характеризується з боку сили її духу, свободи, творчості. Власне особистість підноситься над своєю природною, біологічною основою і в певному сенсі долає її, прориваючись у світ поза фізичних сутностей. Зеньковський з цього приводу зазначає: «Шлях віри був і залишається шляхом всецілої віддачі себе Богу як Вищої Правди, інакше кажучи, шлях віри важкий для тих, у кого немає внутрішньої цілісності» [2, с. 45].

Ціннісними підставами морального розвитку особистості у філософсько-педагогічній антропології В. Зеньківського виступають духовність, віра, соборність, Церква, воля і відповідальність, а також обов'язок. Тому, вважає філософ, особистість набуває особистий сенс свого існування тільки в спілкуванні зі світом цінностей, у соціальному досвіді, у зверненні до Бога. Важливе місце мислитель відводить аналізу творчості, яка, будучи вільною, наближає нас до ідеалу свободи і цілісності. Усі це означає постійний духовний розвиток особистості: «Сучасна психопатологія, а за нею і сучасна кримінологія спонукають переносити саме на дитинство виникнення тихнув внутрішніх дисонансів, тихнув сил саморуйнування, смаку до перекручень (звичайно, не в одній лише сфері статі), тихнув надломів, які зсередини гублять душу. Не можна ігнорувати всього цього, не можна не від-

давати собі звіту в тому, що цілісність – настільки улюблена і дійсно потрібна нам – полягає зовсім не в «гармонійному» розвитку душі (тобто її периферії!), а у встановленні розумів внутрішньої рівноваги самооновлення душі» [2].

У концепції В. Зеньковського цілісність людини розглядається як цілісна ієрархічна істота, що складається з тіла, душі і духу. Вчений вважає, що рівномірний розвиток усіх сил людини не спостерігається навіть у фізичному дозріванні людини. Шлях людини не в тому, щоб всі сили, властиві йому, розвинулися та можливої висоти, а в тому, щоб головне в людині не подавлялося другорядними і малозначними рухами. Відповідно характерним для православної культури розумінням ієрархічної сутності людини, ієрархічність будови особистості в теорії Зеньковського інтерпретується як переважання однієї сфери над іншою: сфера душі вище сфери тіла, але за значимістю поступається духу. Кожна з цих частин не може бути віддільна від іншої, і в цьому полягає цілісність особистості. Але саме через те, що є в нас образ Божий, кожна людина розглядається як цінність, якою б вона не була, що б не робила. Саме для антропології вчення про первородний гріх є дуже важливою ідеєю, адже вона пояснює первинність гріха в людині, наявність зла. Звідси виводиться тематика ідеї спасіння людини, яка полягає в тому, щоб відкрити в собі духовну сутність, пізнати себе, тому щоб відкрити в собі духовний світ, щоб відчувати і помічати, осмислювати своє внутрішнє життя, необхідно «слухати самого себе», потрібно ослабляти владу зовнішніх вражень, потрібна самота, мовчання, крупні переломи в психічних навиках. Такі підходи є співзвучними до сократівської тези «Пізнай самого себе» та формують шлях до розвитку індивідуальності.

Духовність в людині мислитель порівнює з її творчою силою, яка ентеле-

хійно пронизує собою все життя людини (і душі, і тіла) і визначає нову «якість» самого життя. Саме в духовності формується цілісність та органічна ієрархічність в людині, якщо вона недостатньо виражено в реальному бутті людини, то це означає певну внутрішню зв'язаність в людині, якусь істотну «невпорядкованість» духу, яку ми пізніше назвемо релігійною мовою гріхом. Філософ стверджує, що душа має ієрархічну структуру, вищим елементом якої є «серце», яке розуміється ним як осереддя почуттів, через який і встановлює духовний зв'язок з Богом. Сучасний дослідник М. Тимашков, на основі аналізу педагогічних поглядів В. Зеньковського, виділяє такі принципи процесу виховання цілісної особистості: принцип релігійності педагогіки, принцип пріоритетності виховання в педагогічному процесі, принцип комплексного підходу світської і церковної адміністрації до створення православної школи на державному рівні, принцип орієнтації на формування православної атмосфери в школі (на противагу секулярної атмосфери), принцип вільного релігійного самовизначення вихованця і принцип дуалістичності свободи, здатної привести дитину, як до позитивної поведінки, так і до антисоціальної.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У працях Зеньковського В.В. була сформована така проблематика філософсько-педагогічного виховання, ідеї якої й досі не втратили своєї актуальності. Серед основних положень можна констатувати такі: питання національної ідентичності, діалог поколінь, виховання молоді з урахуванням духовних, етичних цінностей, свободи особистості. Духовна цілісність, яку шукає Зеньковський разом з такими мислителями як Бердяєв, Франк, Флоренський та іншими, – містична, вона може перемагати протилежність між світлом і мороком, добром і злом. У даній статті ми тільки намітити шлях,

який К.-Г. Юнг визначив так: «яке сильне і часом болісне бажання являє собою глибока жага цілісності, спрага відкриття в собі духовної сутності, божественного джерела або самого Бога. Така спрага, всепроникаючий аспект людського досвіду, який неправильно трактують, неправильно розуміють і під впливом якого надходять помилковим, часом трагічно помилковим чином. Єдиний спосіб, яким ми можемо успішно задовольнити це стихійне прагнення до цілісності».

Література

1. Зеньковский, В.В. Принцип индивидуальности в психологии и педагогике // Питання філософії і психології. – М., 1911 – Рік XXII, кн. 110 (V). – С. 815-855.
2. Зеньковский, В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М.: Свято – Владимирское братство, 1993. – 222,[2] с.
3. Зеньковский В.В. Очерк моей философской системы // Зеньковский В. В. История русской философии. – Т. 2. – Ч. 2. – Л.: Эго, 1991. – С. 231-235.
4. Зеньковский В.В. Основы христианской философии. – М.: Канон+, 1997. – 560 с.
5. Зеньковский В.В. Об образе Божиим в человеке / Зеньковский В. В. // Вопросы философии. 2003, № 12, с. 147-161 (переизд.: Православная мысль. Вып. 2. Париж, 1930, с. 102-126).
6. Зеньковский В.В. Принципы православной антропологии/ Зеньковский В. В. // Русская религиозная антропология. Т. 2. М., 1997, с. 431-466.
7. Зеньковский В.В. Смысл православной культуры / Сост., предисл. В.Л. Шленова. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2007. – 272 с. – (Духовное наследие Русского зарубежья).
8. Спиркин А.Г. Философия: Учебник. – 2-е изд. М.: Гардарики, 2002. – 736 с.
9. Юнг К. Г. Человек и его символы / Карл Густав Юнг. – М.: Б. С. К., 1996. – 378 с

References

1. Zen'kovskyy, V.V. Pryntsyp indyvidual'nosti v psykhologii i pedahohitsi // Pytannya filosofiyi i psykhologii. – М., 1911 – Rik XXII, kn. 110 (V). – S. 815-855.

2. Zen'kovskyy, V.V. Проблемы воспитания в свете христыанской антропологии. – М.: Святи – Владымирское братство, 1993. – 222,[2] с.

3. Zen'kovskyy V.V. Oчерк moey fylosofskoy systemы // Zen'kovskyy V. V. Ystoryya russkoy fylosofyy. – T. 2. – Ch. 2. – L.: Эхо, 1991. – S. 231-235.

4. Zen'kovskyy V.V. Oсновы христыанской fylosofyy. – М.: Канон+, 1997. – 560 с.

5. Zen'kovskyy V.V. Ob obraze Bozhyem v cheloveke / Zen'kovskyy V. V. // Voprosы fylosofyy. 2003, # 12, s. 147-161 (pereydz.: Pravoslavnaaya mysl'. Выр. 2. Paryzh, 1930, s. 102-126).

6. Zen'kovskyy V.V. Prynтысы pravoslavnoy антропологии/ Zen'kovskyy V. V. // Russkaya relyhyoznaya антропология. T. 2. М., 1997, s. 431-466.

7. Zen'kovskyy V.V. Smysl pravoslavnoy kul'tury / Sost., predysl. V.L. Shlenova. – М.: Yzdvo Sretenskoho monastyrya, 2007. – 272 с. – (Dukhovnoe nasledye Russkoho zarubezh'ya).

8. Spyrkyn A.H. Fylosofyya: Uchebnyk. – 2-e yzd. М.: Hardaryky, 2002. – 736 с.

9. Yunh K. H. Chelovek y eho symvolы / Karl Hustav Yunh. – М.: B. S. K., 1996. – 378 с

M.I. Zakharina,
assistant

THE CONCEPT OF «INTEGRAL PERSONALITY» IN ZENKOVSKY'S PHILOSOPHICAL DOCTRINE

Abstract. *The concept of “integral personality” in the Christian anthropology of the native philosopher-theologian, psychologist V. Zenkovsky is examined in the article. Different aspects of human spirituality are analyzed, which include: integrity, the image of God and human freedom. The process of constructing a Christian model of a holistic person in the works of V. Zenkovsky is also considered.*

Key words: *integrity, spirituality, personality, Christian anthropology.*

Actuality of research topic. During many centuries, philosophy has not stopped trying to create a holistic doctrine of man.

Each of the philosophers tries to consider a person from the point of view of his relation to the world, to himself, to freedom. Therefore there is an ideological question of the integrity of the personality, what are his characteristic features, his structure and vital settings in a changing world, and the self-improvement. As it is known, Ukraine has been experiencing a severe crisis in recent years. And this applies not only to socio-economic issues, problems of state-building, but also to the sphere of a spiritual nature. There is a military confrontation in Ukraine, as a result of this people die, production potential is destroyed, and all other issues are marginalized. The Ukrainian state is struggling for its ideal of ethnic independence. Independently of other cultures and imposed mentality, more and more young people are beginning to realize the meaning of words: nation, nationality, Motherland, freedom, independence. These national values have always been common to Ukraine, which has always been a Christian state, and thus a state filled with the ideals of spirituality. These ideals were developed and supported by cultural and educational figures, on which Ukrainian land is rich. Domestic teachers and philosophers supported and developed the ideas of freedom, creativity, self-education, development of spiritual qualities of the individual, which can be considered as identifying the values of the Ukrainian people. Crisis phenomena in the spiritual sphere of humanity which are associated with the rapid development of globalization processes can be interpreted as a crisis of spirituality of each person. The contemporary society restricts the natural diversity of life and leaves less time for spiritual development and self-improvement in a way. An important place in the complexity of the development of modern society is the analysis of the problem, its essence and significance, which has not only ideological but also social character. A man who was considered as the creator since the days of Modern, and at the same time the owner of